

Tardor 2018

Quadern d'un retorn al país natal

Anna Montero

Hi ha llibres, poemes, que canvien la visió del món. De qui els escriu i també de qui els llegeix. Eixamplen, enriqueixen els límits del coneixement. *Cahier d'un retour au pays natal* en va ser un per a mi.

Va arribar a les meues mans fa molt de temps, quan, jove *assistante de langue en un lycée* d'Ais de Provença, recorria les llibreries –sobretot les de vell, que el meu salari no em permetia grans despeses– a la recerca de tresors que a l'Espanya de l'època eren introbables.

Aleshores sabia poc de la negritud (terme que segons Léopold Sédar Senghor va aparèixer per primera vegada en un article d'Aimé Césaire a la revista *L'Étudiant Noir*, que tots dos havien fundat amb un grup de joves a París) i no coneixia res de la literatura que es feia als marges de «l'hexàgon», de la metròpoli. No havia sentit parlar mai d'Aimé Césaire, malgrat la meua llicenciatura en Filologia francesa i romànica. La lectura del seu poema em va trasbalsar profundament perquè em va obrir els ulls a un món fins aleshores desconegut i que hi sorgia per mitjà d'uns versos sumptuosos que deien el que no havia estat dit mai abans. En aquest sentit Césaire ha estat comparat amb Walt Whitman i José Martí, com a creador del text fundador d'un poble.

Més endavant vaig assabentar-me de la seua infància a Martinica i de la formació a París, gràcies a una beca que li va permetre estudiar al Lycée Louis le Grand i a l'École Normale Supérieure. Vaig conèixer la seua militància al si d'un grup d'estudiants negres i al Partit Comunista Francès a partir de l'any 1935, que va abandonar l'any 1956 a conseqüència de la invasió soviètica d'Hongria i, com va expressar en una carta oberta al secretari del partit, Maurice Thorez, per l'actitud complaent del PCF cap a la política totalitària de Stalin. Alhora, hi denunciava el fet d'haver-hi trobat els mateixos vicis de la societat francesa respecte del problema de la descolonització i el mateix desinterès i paternalisme pel que feia a les reivindicacions racials. Va continuar l'activitat política quan el 1939 va tornar a Martinica, on va ser alcalde de Fort-de-France i diputat a l'Assemblée Générale, primer dins del Partit Progressista de Martinica i després com a independent.

Cahier d'un retour au pays natal va aparèixer fragmentàriament a París el 1939 a la revista *Volontés*, i en la versió definitiva a Nova York el 1947, en una edició bilingüe publicada gràcies a la influència d'André Breton, que l'havia conegut el 1941 durant una escala a Martinica en el seu viatge als Estats Units quan fugia del règim de Vichy.

El poema recull, d'una banda, el retorn de l'escriptor a la seua terra per assumir la realitat desoladora de l'antiga colònia; i, de l'altra, la recuperació literària, cultural i social de les arrels africanes del seu poble, sistemàticament emmudides i negades pel poder colonial. L'experiència personal i la història col·lectiva s'hi entrellacen indissolublement.

Aimé Césaire hi reprèn els instruments de la poesia surrealista que havia conegut i utilitzat durant els anys de formació. Però, com assenyala Agustí Bartra al pròleg de la seua traducció al castellà del

Cahier, publicada a Mèxic l'any 1969, allà on el Surrealisme havia caigut en la superficialitat de l'art per l'art i dels funambulismes verbals gratuïts, Césaire atorga tot el sentit a l'exuberància i riquesa dels versos. La presència fonamental de l'oníric dins del llenguatge surrealista hi entronca amb el caràcter màgic de la paraula en les cultures africanes, mentre que l'opulència del vers reflecteix la profusió tropical del Carib. Alguns lectors francesos, per a qui el llibre va caure com una pedra en una bassa tranquil·la, van retreure a Césaire la desmesura. Tanmateix, com va dir l'escriptor martiniquès Edouard Glissant, «el poema mesura la desmesura del món».

Sens dubte, la passió és la clau de volta d'aquest poema. Segons Agustí Bartra, «Césaire és un poeta en estat d'erupció». En efecte, hi fa poesia amb tots els materials que li proporciona la realitat de l'illa. Tot el que és lleig, tot el que és vil, i fins i tot repugnant, Césaire ho transforma en bellesa, element que André Breton assenyala al prefaci de la primera edició, i que entre altres, per a ell, caracteritzen un poeta major i fan del *Cahier* el «més gran monument líric de la seua època».

Diu l'escriptora canadenc Nicole Brossard en un assaig sobre la traducció poètica que Antoni Clapès acaba de traduir, *Et soudain me voici en train de refaire le monde*, que entre el traductor i el text s'han d'establir una sèrie de «cercles d'intimitat» i que, com més estrets siguen, més probabilitats oferiran per arribar a la traducció més bona. Però, quins cercles es poden establir entre un poema martiniquès de la primera meitat del segle XX i una poeta *en herbe* que començava a posar els seus versos sobre el paper? Perquè el que és ben cert és que em vaig sentir a casa en obrir per primera vegada el *Cahier d'un retour au pays natal*. En primer lloc, tots els sentiments, totes les emocions que impregnen el poemari les coneixia. S'hi tracta d'humiliació, d'enviliment, de covardia, però també de dignitat, de revolta, d'orgull. Tampoc la realitat de la societat martiniquesa de l'època m'era totalment desconeguda. Coneixia la destrucció del territori, l'emudiment de la pròpia cultura per imposar-ne una altra, la lluita per recuperar la memòria amagada d'un poble. Amb un anhel totalitzador que el fa assimilar-se a l'arbre, a la terra, a tota la humanitat, a l'univers sencer, Césaire ens parla a cadascun, a cadascuna, en el més profund de nosaltres mateixos.

Durant molt de temps, el *Cahier d'un retour au pays natal* em va acompanyar. Hi tornava per submergir-me en la seua força poètica, en l'humanisme reparador. Fins que un dia vaig començar a traduir-lo i el que havia començat com un repte aviat va esdevenir una tasca apassionant. Si la poesia ens dota d'una mirada que ens fa conèixer el món d'una manera més profunda i més complexa, la traducció enriqueix la literatura que acull la nova veu, n'eixampla les fronteres. Alhora, *Cahier d'un retour au pays natal/Quadern d'un retorn al país natal* ens permet de reconèixer el que ens uneix dins de les nostres diferències.